

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญ

เกษตรอินทรีย์ เป็นนโยบายหลักของคณะรัฐบาลชุดปัจจุบันตามแผนการบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2555-2558 ซึ่งต้องการให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางผลิตอาหารปลอดภัยในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนั้น “ข้าว” ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจหลักที่สำคัญของประเทศไทย จำเป็นต้องยกระดับมาตรฐานด้านคุณภาพให้สูงขึ้น มีเอกลักษณ์เฉพาะแตกต่างจากข้าวที่วางจำหน่ายอยู่ทั่วไป (กองบริหารพาณิชย์, 2553: ออนไลน์; สถาบันดำรง, 2555: ออนไลน์) ข้าวอินทรีย์ (Organic rice) จัดเป็นอาหารเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมที่มีมูลค่าสูงในตลาด ระบบการผลิตจะเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ การรักษาสมดุลธรรมชาติ และการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเพื่อการผลิตอย่างยั่งยืน (ศุภชัย หล่อโลหการ, 2550, หน้า 13) ถึงแม้ว่าข้าวอินทรีย์จะเป็นที่ต้องการของตลาด มีประโยชน์ต่อสุขภาพของผู้บริโภค แต่พื้นที่เพาะปลูกและผลผลิตข้าวอินทรีย์ของประเทศไทยยังอยู่ในระดับต่ำ กล่าวคือประมาณร้อยละ 0.09 ของเนื้อที่ปลูกข้าวทั้งหมดของประเทศ และร้อยละ 0.06 ของผลผลิตข้าวทั้งหมดตามลำดับ และมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากประสบปัญหาภัยแล้ง การระบาดของเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล การรับซื้อที่ไม่เป็นธรรม เป็นต้น ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้เกษตรกรไม่ผลิตข้าวในระบบเกษตรอินทรีย์ แต่หันมาผลิตข้าวในระบบเกษตรเคมีเพิ่มสูงขึ้นโดยมุ่งเน้นใช้ปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง เพื่อเพิ่มผลผลิตข้าว ทำให้ส่งผลเสียต่อสุขภาพ และสิ่งแวดล้อมของชุมชน (ศูนย์วิจัยกสิกรไทย, 2550: ออนไลน์)

จังหวัดพิษณุโลก เป็นจังหวัดในเขตภาคเหนือตอนล่างที่มีศักยภาพในการผลิตข้าว มีพื้นที่ปลูกข้าวรวม 2.42 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 21 ของพื้นที่ปลูกข้าวทั้งหมดในภาคเหนือ หรือร้อยละ 4.5 ของพื้นที่ปลูกข้าวทั้งหมดในประเทศไทย และมีผลผลิตข้าวรวมทั้งปีประมาณ 1.65 ล้านตัน แบ่งเป็นผลผลิตข้าวนาปี 1.1 ล้านตัน และข้าวนาปรัง 0.55 ล้านตัน (ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 2 กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, 2553) การเพาะปลูกข้าวในจังหวัดพิษณุโลกส่วนใหญ่เป็นระบบเกษตรเคมี ที่อาศัยปัจจัยการผลิตจากภายนอก เช่น ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ยากำจัดศัตรูพืช เพื่อเพิ่มผลผลิต ซึ่งปัจจัยการผลิตภายนอกเหล่านี้ส่งผลให้ต้นทุนการผลิตข้าวเพิ่มสูงขึ้น สุขภาพร่างกายและสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมจากการใช้สารเคมีติดต่อกันเป็นเวลานาน ก่อให้เกิดโรคภัย

ร่ายแรง เกษตรกรและชุมชนตำบลวัดพริกเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการผลิตข้าวในระบบเกษตรเคมี

ดังนั้น เพื่อหาแนวทางในการแก้ปัญหาดังกล่าว จังหวัดพิษณุโลกจึงได้จัดทำโครงการความร่วมมือทางวิชาการกับมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิตในการจัดทำ “โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตเกษตรกรในเขตจัดรูปที่ดินจังหวัดพิษณุโลก” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อผลิตข้าวอินทรีย์และพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกร ทั้งนี้มีเกษตรกรหลายครัวเรือนในชุมชนได้เข้าร่วมโครงการดังกล่าว และได้ดำเนินการปลูกข้าวในระบบเกษตรอินทรีย์มาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น คณะวิจัยจึงมีความสนใจศึกษาถึงสาเหตุและผลลัพธ์จากการปรับเปลี่ยนการผลิตข้าวในระบบเกษตรเคมีเป็นข้าวอินทรีย์ของเกษตรกรตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งผลการวิจัยที่ได้จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกร ชุมชน และสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังสามารถใช้เป็นต้นแบบในการปรับเปลี่ยนการปลูกข้าวในระบบเกษตรเคมีไปเป็นเกษตรอินทรีย์ในชุมชนอื่นได้อีกด้วย

2. วัตถุประสงค์

2.1 เพื่อศึกษาบริบทชุมชน ระบบการผลิตข้าวและคุณภาพชีวิตของเกษตรกรตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ก่อนเข้าสู่โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตในเขตจัดรูปที่ดิน จังหวัดพิษณุโลก กับมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต

2.2 เพื่อศึกษากระบวนการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตข้าวเคมีเป็นข้าวอินทรีย์และสาเหตุของเกษตรกรไปสู่การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตข้าวในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

2.3 เพื่อศึกษาผลลัพธ์ด้านคุณภาพชีวิตของเกษตรกรจากการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตข้าวเคมีไปเป็นข้าวอินทรีย์

3. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ คณะวิจัยทำการศึกษาสาเหตุและผลลัพธ์จากการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตข้าวเคมีไปเป็นข้าวอินทรีย์ของเกษตรกรตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตเกษตรกรในเขตจัดรูปที่ดิน จังหวัดพิษณุโลก กับมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต กลุ่มเกษตรกรที่ศึกษาเป็นกลุ่มเกษตรกรที่ได้รับการรับรองผลผลิตเป็นข้าวอินทรีย์ จากสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) ซึ่งอยู่ภายใต้การดูแลของสหพันธ์เกษตรอินทรีย์

นานาชาติ (IFOAM) จำนวน 35 คน โดยทำการวิจัยทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านปัจจัยนำเข้า ประกอบด้วยบริบทชุมชน ระบบการผลิตข้าวของเกษตรกร คุณภาพชีวิตก่อนเข้าสู่โครงการพัฒนา คุณภาพชีวิตเกษตรกร 2) ด้านกระบวนการ ประกอบด้วยกระบวนการปรับเปลี่ยนการผลิตข้าวเคมีเป็นข้าวอินทรีย์ และสาเหตุจูงใจสู่การปรับเปลี่ยนการผลิตข้าวเคมีเป็นข้าวอินทรีย์ และ 3) ด้านผลลัพธ์ ได้แก่ คุณภาพชีวิตเกษตรกร ซึ่งประกอบด้วยด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม

4. นิยามศัพท์

4.1 การผลิตข้าวระบบเกษตรเคมี หมายถึง ระบบการผลิตที่เน้นการผลิตเพื่อการค้า โดยการอาศัยปัจจัยภายนอก เช่น ปุ๋ยเคมีและสารเคมีในการกำจัดศัตรูพืช วัชพืช เน้นการผลิตพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว เป็นระบบการเกษตรที่อาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่ เป็นระบบเกษตรที่ใช้พลังงานสูงจากเครื่องจักรกล ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมมีอันตรายต่อสุขภาพผู้บริโภค และความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตในไร่นา

4.2 การผลิตข้าวระบบเกษตรอินทรีย์ หมายถึง ระบบการเกษตรที่หลีกเลี่ยงการใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช และฮอร์โมนกระตุ้นการเจริญเติบโตของพืช อาศัยหลักการบำรุงดิน โดยการปลูกพืชหมุนเวียน รวมทั้งการใช้สารสกัดจากสมุนไพรธรรมชาติ

4.3 ข้าวอินทรีย์ คือ ข้าวที่ได้จากการผลิตแบบเกษตรอินทรีย์ (Organic farming or organic agriculture) ซึ่งเป็นวิธีการผลิตข้าวที่หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมี หรือสารสังเคราะห์ต่าง ๆ ในทุกขั้นตอนการผลิตระหว่างการเก็บรักษาผลผลิต แต่เน้นการใช้สารอินทรีย์ เช่น ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยพืชสด ในการปรับปรุงเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน หากมีความจำเป็นให้ใช้วัสดุจากธรรมชาติหรือสารสกัดจากพืชตามบัญชีที่อนุญาตให้ใช้ได้ ทั้งนี้ต้องไม่มีสารพิษตกค้างปนเปื้อนในผลผลิต ในดิน และในน้ำ เป็นการรักษาสุขภาพแวดล้อมและได้ผลผลิตที่มีคุณภาพดี

4.4 คุณภาพชีวิต หมายถึง การรับรู้ ความพึงพอใจ และสถานะของบุคคลในการดำรงชีวิตในสังคม ค่านิยม มาตรฐานของสังคม และสิ่งอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น สวัสดิการ และบริการในด้านต่าง ๆ ตลอดจนลักษณะทางการเมืองการปกครองในสังคมที่อาศัยอยู่และสามารถประเมินคุณภาพชีวิตในด้านวัตถุนิสัย (Objective approach) และด้านจิตพิสัย (Subjective approach)

4.5 การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตข้าวเคมีไปเป็นข้าวอินทรีย์ของเกษตรกรตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก หมายถึง การที่เกษตรกรในพื้นที่ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัด

พิษณุโลก ที่เคยทำการผลิตข้าวในระบบเกษตรเคมีได้มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการผลิตข้าวเป็นระบบเกษตรอินทรีย์ โดยเข้าร่วมโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตเกษตรกรในเขตจัดรูปที่ดินจังหวัดพิษณุโลก โดยศึกษาเงื่อนไขทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

4.6 เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ หมายถึง ผลได้ ผลเสียจากการเกษตรเกี่ยวกับต้นทุน รายได้ รายจ่าย การตลาด จากการผลิตและจำหน่ายข้าวอินทรีย์

4.7 เงื่อนไขทางสังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น สุขภาพของเกษตรกร หรืออัตราการเจ็บป่วยอันเนื่องมาจากสารพิษทางการเกษตรลดลง

4.8 เงื่อนไขทางสิ่งแวดล้อม หมายถึง การฟื้นตัวของสิ่งแวดล้อม ทั้งดิน พืช น้ำ สัตว์ที่ก่อให้เกิดระบบนิเวศที่ยั่งยืน

5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ภายหลังจากเสร็จสิ้นโครงการวิจัย การปรับเปลี่ยนการผลิตข้าวในระบบเกษตรเคมีไปเป็นเกษตรอินทรีย์ของชุมชนตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก จะสามารถนำไปพัฒนาและประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่น ๆ ในประเทศไทย โดยเฉพาะหน่วยงานที่จะนำไปใช้ประโยชน์ ประกอบด้วยเกษตรกรผู้ปลูกข้าว โรงสีข้าวสหกรณ์การเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ การเกษตร รวมทั้งสถานศึกษาที่จัดการศึกษาด้านการเกษตร

